

nalazi podnaslov s temama razgovora, ali se taj podnaslov ne pojavljuje u kazalu poglavlja. Knjiga je napisana u obliku razgovora, urednik je radi očuvanja autentičnosti prenio na papir svaku Ciliginu riječ. U toj je želji ipak pretjerao pa tako ponekad dolazi ne samo do ponavljanja, nego je sam tekst potpuno neprilagođen pisanom jeziku. Također nisu izbačene neke uzrečice karakteristične za govorni jezik pa cijeli tekst djeluje “prljavo”, neuredno, ponekad čak i neozbiljno. Usto, urednik nije prilagodio tekst široj publici: tijekom razgovora spominju se mnoge povijesne ličnosti koje su poznate samo usko specijaliziranim čitateljima, a kako nema nikakvoga objašnjenja u podrubnoj bilješci ili na kraju knjige, čitatelj može samo nagađati o kome se radi. Ovo djelo ne možemo smatrati povijesnom knjigom, prije svega stoga jer ga nisu pisali povjesničari, ali i zato jer ono to ne želi biti. S druge ga strane možemo smatrati prvorazrednim povijesnim izvorom koji predstavlja odličan temelj za istraživanje lika i djela Ante Cilige, vjerojatno najneobičnije ličnosti u novijoj istarskoj povijesti, ali ličnosti koja još nema svoju biografiju i koja je gotovo potpuno nepoznata široj publici.

Bojan Horvat

Mate Balota, *Od Raklja do Londre: feljtoni, putopisi, reportaže*, ur. Zoran Milevoj, Labin: Mathias Flacius, 2011., 264 str.

Knjiga *Od Raklja do Londre: feljtoni, putopisi, reportaže* neizmjerljivo je zanimljiva publikacija ne samo štovateljima Mate Balote, već i svim ljubiteljima lijepe pisane riječi. U njoj su skupljeni odabrani članci koje je Mate Balota objavljivao u tisku uglavnom između dva svjetska rata, a podijeljeni su tematski u četiri cjeline. Tako se članci u najvećoj mjeri odnose na istarskoga čovjeka i promjene koje je Balota zatekao u Istri u međuratnom periodu i, razočaran tim promjenama, slikovito ih prenio u pisanu riječ. Sam tekst započinje predgovorom (7-9), odnosno, kako ga urednik naslovljuje, “Umjesto predgovora”, koji je sam po sebi kraći osvrt na knjigu.

Prvi dio, “Rani radovi”, sadrži sedam članaka objavljenih između 1917. i 1923., a započinje “Dopisom iz Raklja” (13) o siromaštvu, nepravdi i potrazi za kruhom kao glavnoj brizi stanovništva u vihoru Velikoga rata. “Od Raše do Pule – pismo od barba Mate” (14-18) tekst je tiskan posljednje ratne

godine, pisan u dijalektu i potpisan pseudonimom Mate Balota. Donekle satirično pripovijedanje otkriva nam indiferentne Rakljane te one koji zazi- vaju “da bi ta vražja gvera stila finiti”, uz priče Tone Proštinar (lika koji se javlja i u drugim tekstovima) o umiranjima, bolesti i gladi. Sljedeći tekst “Od Pule do Raše i preko Raše” svojevrsan je nastavak prethodnoga tek- sta, u kojem se autor potpisuje pseudonimom Brace, prilikom čega kritizira svećenika u Lobarici koji nacionalno egzistira ovisno “kako vjetar puše” te zamjećuje ratne posljedice i glad u Marčani i Raklju prisjećajući se sa sjetom nekoć bogatih sajmovi i veselja ljudi. Tiskan 1921., tekst “U vlaku od Trsta do Pule” (23–26) svojevrsan je utisak autora koji putujući vlakom usporedno promatra prirodne ljepote Istre ispreplićući ih sa zapažanjima običnih malih ljudi – ostalih putnika, mornara i željezničara koji komuniciraju talijanskim te civila hrvatskim i slovenskim jezicima. U “Istarskim nevoljama” (27–30) iz 1921. osvrće se na redovitu pojavu suše, tuču što uništava vinovu lozu, slabe urode te nedostatak pitke vode. Te misli svojevrsna su uvertira nastavku tek- sta gdje se osvrće na migracije Istrana te pritisak fašizma na hrvatsku inte- ligenciju, što zaključuje retoričkim pitanjem: “Križni je put uistinu tu. Hoće li doći i uskrsnuće?”. “Teški dani” (31–33), tekst s dozom sarkazma, tiskan godinu dana poslije, govori o zatvorenim hrvatskim školama i zaboravlje- nim istarskim seljacima u nemilosti potkupljivih talijanskih činovnika. Iste je godine tiskan i tekst “Put barba Mate preko ‘Kunfina’” (34–38), svojevrsni brzozav isprepleten humorom i nostalgijom, u kojem su muka i siromaštvo nakon Velikoga rata nagnali barba Matu na odlazak u Jugoslaviju u potrazi za boljim životom. Brzozavivši da započinje borbu “za našu hrvatsku pravicu u Istri”, Mate se uz čeznutljiv pozdrav “Addio Istra!” hrabrio po dolasku u Zagreb. Tim mislima završava prva cjelina izabranih ranih Balotinih radova.

U drugom dijelu knjige, “Istra se mijenja”, nalazi se jedanaest podli- staka koje je Mate Balota objavljivao u zagrebačkom časopisu *Istra* 1937. i 1938. pod pseudonimom Miho Krvavac. U istoimenoj seriji objavljeno ih je ukupno dvanaest, od kojih je jedanaest uvršteno u ovu cjelinu, dok je osmi, “Na putu s majkom”, uvršten u treću cjelinu knjige. U to je vrijeme Balota živio u Subotici predavajući na Pravnom fakultetu. Feljtoni su rezultat nje- govih posjeta sad već jednoj sasvim drugačijoj Istri od one koju je napustio. Stoga je u njima, kako navodi urednik u uvodnom dijelu, došla do izra- žaja “simbioza minucioznog istraživača i autentičnog lirika, karakteristika svih njegovih proznih ostvarenja”. Feljton “Od Rečine do Plomina” (41–47)

u pojedinim dijelovima sadrži očite elemente putopisa. Balota se prešavši granicu na Rječini prisjeća svojega prvog posjeta Rijeci. Dok upija ljepote Liburnije u mislima mu se isprepliću sjećanja na hrvatske škole i učitelje, ali i surova stvarnost, iz čega zaključuje: "I ja sam sad tu u tvojoj i mojoj zemlji tuđ.". U feljtonu "Labin i Labinština" (48-53) Balota započinje komparacijom nekad naprednijega Plomina u odnosu na Labin, "mali talijanski grad izgubljen u moru hrvatskih naselja oko njega", s tradicijskom pričom o odlasku Labinjana po djevojke u Plomin. Unatoč sjeti zbog promjene stila i načina života pod utjecajem novca, priznaje da je "Labinština postala Amerika". "Barban i Barbanština" (54-58) odiše jednakim tonom otuđenosti, ali i skepticizma zbog modernizacije i industrijalizacije Raške doline. Tako je stari Barban, "središte najhrvatskije općine u Istri", izvana u Balotinim očima ostao isti, no iznutra teško prepoznatljiv. Feljton "Pula i Puljština" (59-64) uglavnom se temelji na Balotinim sjećanjima na nekadašnji napredak i razvoj grada prije Velikoga rata, kada je "s prodiranjem novca i civilizacije u sela oko Pule prodirala i nacionalna svijest", zaključivši da je Pula nakon rata postala "tih, mrtvi grad". Balota iz Pule nastavlja prema središnjoj Istri; "Srednja Istra" (65-70) melankoličan je feljton u kojem Vodnjan i Pazin naziva mrtvim gradovima gdje je hrvatska riječ rijetka, a njemu nekad poznati ljudi uglavnom su raseljeni ili mrtvi. Ipak, doza optimizma vidljiva je u Balotinom duhu kad kaže: "Ali se tješim da je Pazin ništa, da su tu Lindar i Mečari i... naši su se povukli iz grada na stare svoje pozicije, na visine koje dominiraju gradom."

U feljtonu "Djevojke pjevaju" (71-76) autor se prisjeća jednoga predvečerja u kući njegove prijateljice gdje su se djevojke okupljale radi druženja i pjevanja, zaključujući kako je starih napjeva što ih djevojke pjevaju s vremenom sve manje. Iz teksta se također da iščitati Balotina težnja za njegovanjem tradicije koja postupno odumire. U "Razgovorima s Tonom Proštinarom" (77-82) koji mu dolazi u trodnevni posjet, Balota opisuje osebujnu osobu (Antu Ciligu) koja želi putovati svijetom, pisati knjige, sudjelovati u velikim pokretima, koja je "kao Herkul, protiv svjetskog kapitalizma i protiv Staljina u isto vrijeme". Usporedivši elemente hrvatske i talijanske civilizacije u "Tekovinama talijanske civilizacije" (83-89), autor zaključuje kako se, u vremenu njegova posjeta Istri, ona ogleda kroz materijalna dostignuća sveprisutne industrijalizacije i modernizacije društva. Pričajući o novim putovima, vodovodu, rudarstvu, fašističkoj disciplini i stilu života, zaključuje kako je

nova vlast ekonomski, politički i duhovno zavlada Istrom. Kao nastavak na prethodni feljton, "Bezidejnost" (90-93) iznosi misli o odnosu grada i sela prije i nakon Velikoga rata, kada selo postaje ovisno o gradu unatoč tome što je u svijesti maloga čovjeka Mussolini "najbolji čovjek na svijetu koji se brine za sirotinju". Govoreći o isušivanju Čepičkoga polja i elektrifikaciji Balota priznaje postojanje pozitivne strane talijanske vlasti nad Istrom. Podlistkom intimnoga karaktera "Moj nećak Aldo Emilio" (94-99), u kojem će njegov nećak "ući u povijest raspadanja našeg naroda u Istri", žali zbog odnarođivanja pripadnika vlastite obitelji uslijed ambicija za društvenim prosperitetom. "Jedan dan u Arsiji" (100-105) slikovito opisuje preobrazbu Raške doline u jednu "veliku radionicu" te novoizgrađeni grad Rašu, čiji detaljan opis ostaje svjedočanstvo njegova prvotnoga izgleda.

Treća cjelina pod nazivom "Na putu" puna je simbolike jer Mate Balota je, po riječima urednika, zapravo cijeli svoj život proveo na putu, razapet između rodne Istre i europskih gradova i metropola u kojima je boravio. Njegov prvi odlazak iz kuće zbio se u dobi od devet godina, kad ga je otac poslao na brod kao ispomoć. Razmišljanja o majci, teškim poslovima na brodu i ostalim dogodovštinama iznio je u putopisu "Put u Ravenu" (109-118) tridesetak godina poslije. Nerijetko je Balotino spominjanje majke u njegovim djelima; tako joj je posvetio i tekst "Na putu s majkom" (119-124). Razgovori s majkom uz ognjište pred njegov odlazak iz sela te majčin ispraćaj mogu se sažeti citiranjem jedne rečenice: "Valjda nije ni jedan sin do danas vratio majci ono što mu je dala njena materinska ljubav.". "Na piru moje sestre" (125-141) reportaža je o nestajanju jednoga vremena i običaja te utjecaju novca koji "nagriza stare običaje i nošnju", nastala prilikom njegova dolaska sa svojom obitelji na sestrinu svadbu. Dirljivo pismo intimnoga karaktera "Razgovori s mrtvim kumom" (142-145) svojevrsan je oproštaj s dragom osobom, zapisan da ovjekovječi sjećanje na nju. "Ča je pusta Londra" (146-152) po riječima je urednika "iskrena ispovijed iz grada u kojem se, kao uostalom ni u jednoj drugoj europskoj metropoli, Mate Balota nije mogao pronaći.". Dvomjesečno upoznavanje "pustog Londona i pokislih ljudi" nerijetko ga je mislima vraćalo u njegov rodni Rakalj.

Četvrtu cjelinu čini samo jedan poveći rad o Matiji Vlačiću Iliriku pisan znanstvenim stilom, prožet Baloti svojstvenom književnomjetničkom crtom. "Matija Vlačić iz Labina. Porijeklo, roditelji i sredina" (153-182), temeljen na bogatoj arhivskoj građi, opisuje vrijeme i ljude Vlačićeva

vremena. Na kraju knjige nalazi se petnaest fotografija iz Balotina života, četiri crteža Balote autora Renata Percana te osam dokumenata (193–208). Posljednji dio čini cjelokupna bibliografija tekstova objavljenih u novinama i časopisima između 1914. i 1963. (209–263).

Ova je publikacija svojim sadržajem višestruko važno djelo: okupila je na jednom mjestu tekstove koji svjedoče o životu Istre i promjenama dvadesetih i tridesetih godina dvadesetoga stoljeća te druge podlistke koje je Balota objavljivao po raznim časopisima, omogućujući njihovu dostupnost širem čitateljstvu. Običaji i njihove promjene zasigurno će svojim fragmentima zaintrigirati i etnografe, dok će, s obzirom na književnoumjetničku vrijednost tekstova, svaki ljubitelj lijepe pisane riječi naći u ovoj knjizi nešto za sebe.

Jasenko Zekić

**Stipan Trogrlić, *Mons. Božo Milanović, istarski svećenik (1890. – 1980.). Crkveno-vjersko i javno-političko djelovanje*,
Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2011., 330 str.**

Dugo očekivana monografija o svećeniku Boži Milanoviću, možda najznačajnijoj i najutjecajnijoj ličnosti kada je riječ o razvitku hrvatske nacionalne ideje u Istri u 20. stoljeću, konačno je ugledala svjetlo dana. U “Uvodu” (7–10) Stipan Trogrlić čitatelju predstavlja izvore kojima se koristio, od arhivske građe i usmene predaje do stručne literature. Zanimljivo je da je ovo prva potpuna biografija jedne od najzanimljivijih ličnosti Istre u proteklome stoljeću. Podijeljena je na pet poglavlja.

Prvo se poglavlje sastoji od šest potpoglavlja i nosi romantičan naslov “Ustaj, rode, Hrvatska te zove” (11–49). Autor piše o djetinjstvu Bože Milanovića u rodnoj Kringi, odrastanju u obiteljskom okruženju, utjecaju oca na njegove nacionalne osjećaje (upravo je riječima iz naslova otac svako jutro budio maloga Božu), doticajima s hrvatskim nacionalnim pokretom, potom školovanju u Pazinu i Gorici gdje pohađa bogosloviju, zatim služanju mlade mise, upoznavanju s idejama hrvatskoga katoličkog pokreta u Istri i njegove uloge u stvaranju katoličkih omladinskih društava, a sve u cilju promicanja hrvatskih nacionalnih ideja. U zadnjem potpoglavlju autor